

Jerzy Gąssowski, Beata Jurkiewicz

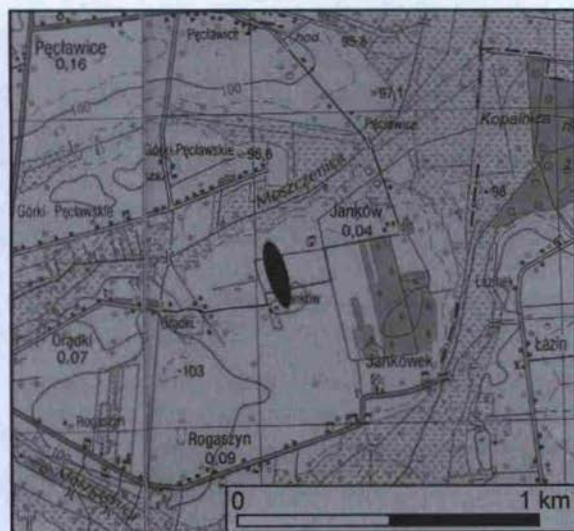
Osiedle kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Jankowie, gm. Piątek, woj. łódzkie, stan. 45–49

Stanowisko położone jest w pasie kolizji z projektowaną autostradą A-1, na odcinku km. 266–267,5 i znajduje się na łagodnym stoku i krawędzi brzegu strumienia Struga, na podłożu piaszczystych gleb. W trakcie prac powierzchniowych na omawianym terenie wyróżniono wstępnie 5 stanowisk archeologicznych. W wyniku badań sondażowych stwierdzono jednak ciągłość zasiedlenia tego obszaru i traktowano go jako jeden kompleks stanowisk (ryc. 1). W wyniku owych badań wykonano 12 wykopów sondażowych (o wymiarach 10 x 1,5 m), w których znaleziono: 3 fragm. ceramiki kultury lużyckiej, 36 fragm. ceramiki kultury przeworskiej, przęślik z okresu laterńskiego, 10 fragm. ceramiki z okresu średniowiecza i 34 fragm. z okresu późnego średniowiecza.

Badania wykopaliskowe prowadzone były przez Instytut Antropologii i Archeologii Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach, w latach 2000,

2002 i 2003. Badaniami kierował prof. dr hab. Jerzy Gąssowski. Pracami na stanowisku kierowali w kolejnych latach: od 24 lipca 2000 do 30 października 2000 — mgr Jacek Kowalewski, od 15 lipca 2002 do 10 grudnia 2002 — mgr Agata Byszeńska, od 1 sierpnia 2003 do 30 listopada 2003 — mgr Beata Jurkiewicz.

Łącznie przebadano 500 arów powierzchni zwartego

Ryc. 1. Janków, stan. 45–49,
gm. Piątek, woj. łódzkie.
Położenie stanowiska

osadnictwa, które w ok. 80% związane było z osiedlem kultury przeworskiej okresu wpływów rzymskich. Rozpoznane materiały zabytkowe na stanowisku pochodziły jednak ze znacznego odcinka czasu, od środkowego neolitu po czasy nowożytnie. Dla zobrazowania proporcji trwania ludzkiej aktywności na badanym stanowisku w poszczególnych okresach posłużono się statystyką odkrytych fragmentów ceramiki. Proporcje te przedstawiają się następująco; łącznie odkryto 14055 fragmentów ceramiki, z czego:

- kultury pucharów lejkowatych — 256 fragm.,
- kultury amfor kulistych — 22 fragm.,
- epoki brązu (ogółem) — 803 fragm.,
- kultury mierzanowickiej — 1 fragm.,
- kultury trzcinieckiej — 58 fragm.,
- kultury łużyckiej — 271 fragm.,
- kultury pomorskiej — 14 fragm.,
- kultury przeworskiej — 6394 fragm.,
- z wczesnego średniowiecza — 294 fragm.,
- ze średniowiecza — 134 fragm.,
- z okresu nowożytnego — 5497 fragm.,
- nieokreślonych — 311 fragm.

Znakomita większość uzyskanych zabytków ceramicznych ze starszych okresów pradziejowych stanowią znaleziska luźne, nie związane z trwałymi formami osadnictwa. Przeważnie materiały te występowały na złożu wtórnym w spągu warstwy próchnicy ornej i były to raczej nieliczne i bardzo zniszczone fragmenty naczyń glinianych. Wyjątkiem są tu: dwa obiekty (ob. nr 175, 178) położone w południowej części stanowiska i związane z okresem neolitu schyłkowego (kultura pucharów lejkowatych); jama nr 156 zawierająca ceramikę kultury trzcinieckiej oraz cztery obiekty (ob. nr 147, 1229, 1780, 1909) związane z kulturą trzciniecką lub wczesną fazą kultury łużyckiej. Obiekty te nie tworzą skupisk i są rozproszone na całym terenie badanego stanowiska.

Dominująca część obiektów zabudowy osady oraz materiału zabytkowego związana jest z kulturą przeworską późnego okresu wpływów rzymskich.

Na stanowisku odkryto łącznie 6 394 fragmenty ceramiki należącej do kultury przeworskiej, w tym 5 174 fragmenty lepiące ręcznie oraz 1 220 fragmentów wykonanych przy użyciu koła garncarskiego (ryc. 4; 5: 1-3). Charakterystyka jej przedstawia się następująco.

Ceramika lepiąca ręcznie

W zbiorze ceramiki lepiącej ręcznie dominują oczywiście fragmenty II grupy (6-9 mm grubości). Kolejną, mniej liczną grupę stanowią ułamki ceramiki należącej do III grupy (powyżej 9 mm grubości), zaś najmniejszy zespół stanowią fragmenty należące do grupy I, czyli naczynia cienkościenne (do 6 mm grubości). Zdecydowaną większość fragmentów lepiących ręcznie pochodzi z naczyń wykonanych z gliny z domieszką średnioziarnistą. Ilość ułamków pochodzących z naczyń o domieszce drobnej jest nieznacznie większa od ułamków z domieszką grubą lub bardzo grubą. Na podstawie

wstępnej analizy materiału ceramicznego wydzielono 6 sposobów potraktowania powierzchni zewnętrznej naczyń. Największą grupę stanowią fragmenty o powierzchniach szorstkich. Według ilości poszczególnych zbiorów wymienić należy ceramikę o powierzchniach gładkich, wygładzanych, chropowaconych i wyświecanych. Najmniejszą grupę stanowią fragmenty obrzucane, które tylko sporadycznie pojawiają się w materiale zabytkowym na omawianym stanowisku. Barwa powierzchni naczyń jest najczęściej jasnobrunatna lub beżowa. Najrzadziej zaś występuje barwa ciemnoszara. Wśród fragmentów wykonanych ręcznie zaobserwowano wątki ornamentacyjne wykonane technikami: rytą, palcową, paznokciową, odciskania i plastyczną. Najczęściej pojawia się zdobienie paznokciowe i ryte. Jak widać, na osadzie w Jankowie dominują fragmenty naczyń średniościennych, wykonanych z gliny o średnioziarnistej domieszce i szorstkich powierzchniach.

Z powyższego zestawienia wynika, że choć wydzielono grupę stołowej, cienkościennej ceramiki czernionej (o powierzchniach wyświecanych i bardzo drobnej domieszce), to większość naczyń używanych w osadzie stanowiła ceramika kuchenna.

Ceramika wykonana za pomocą koła garncarskiego

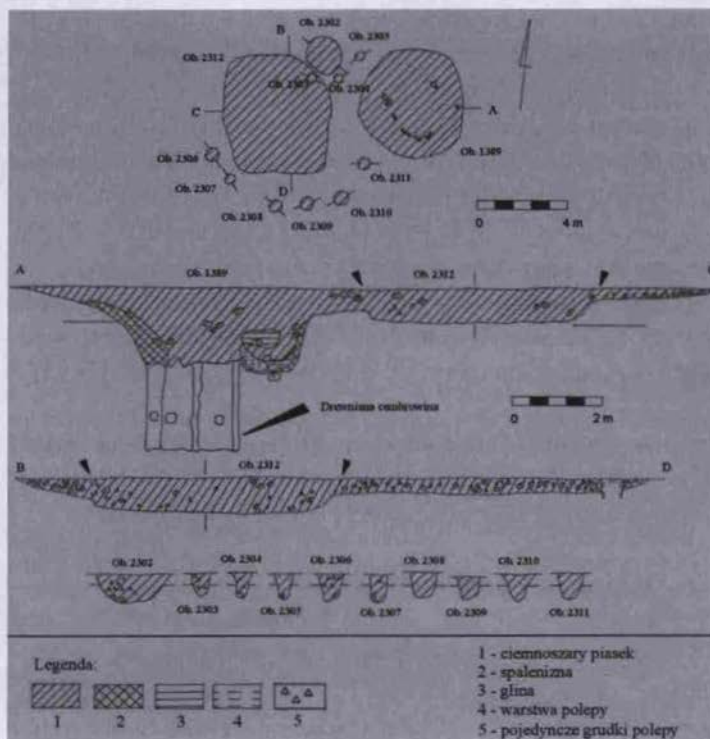
W przypadku ceramiki z osady w Jankowie nie można zastosować powszechnie przyjętego w literaturze podziału ceramiki toczzonej na kole na dwie podstawowe grupy, tzn. naczynia gładkie, nie zawierające domieszki schudzającej oraz naczynia o powierzchni szorstkiej wykonane z gliny schudzonej piaskiem lub tłuczniem (H. Dobrzańska 1990, s. 16–29).

Wśród fragmentów wykonanych za pomocą koła garncarskiego, oprócz typowej ceramiki toczzonej siwej, wydzielić trzeba ceramikę toczoną kremową (o przełomie kremowym), ceramikę częściowo obtaczaną na kole oraz ceramikę obtaczaną tzw. późnoantyczną.

W grupie fragmentów naczyń toczonych na kole większość wykonano z gliny bez domieszki schudzającej, choć stosowano także domieszkę w postaci drobnoziarnistego piasku. Barwa naczyń toczonych jest przeważnie szara lub czarna. Sporadycznie pojawiają się fragmenty o barwie ceglastej. Oddzielną, choć niewielką grupę stanowią ułamki naczyń o barwie kremowej. Na fragmentach toczonych na kole zaobserwowano ornament rytą, wyświecany i plastyczny.

Ceramika częściowo obtaczana charakteryzuje się barwą szarą lub bordową. Wykonana jest z gliny zawierającej domieszkę drobną i średnią, a jej powierzchnie są zwykle szorstkie i wygładzane.

Na osadzie w Jankowie wystąpiła także ceramika obtaczana odpowiadająca wg terminologii B.v. Richthofena (1926, s. 185–198), ceramicie „pseudośredniowiecznej”. Obecnie grupa tej ceramiki, określana mianem późnoantycznej, datowana jest na okres wędrówek ludów. Ceramika tego typu znana jest na Śląsku i związana jest najprawdopodobniej z wpływami wschodnioalpejskimi. Analogiczne naczynia znajdowane są na stanowiskach w Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 226 (H. Machajewski, 2003, s. 277–280).

Ryc. 2. Janków,
stan. 45–49.
Zespół obiektów
kultury przeworskiej
(studnia, budynek
naziemny)

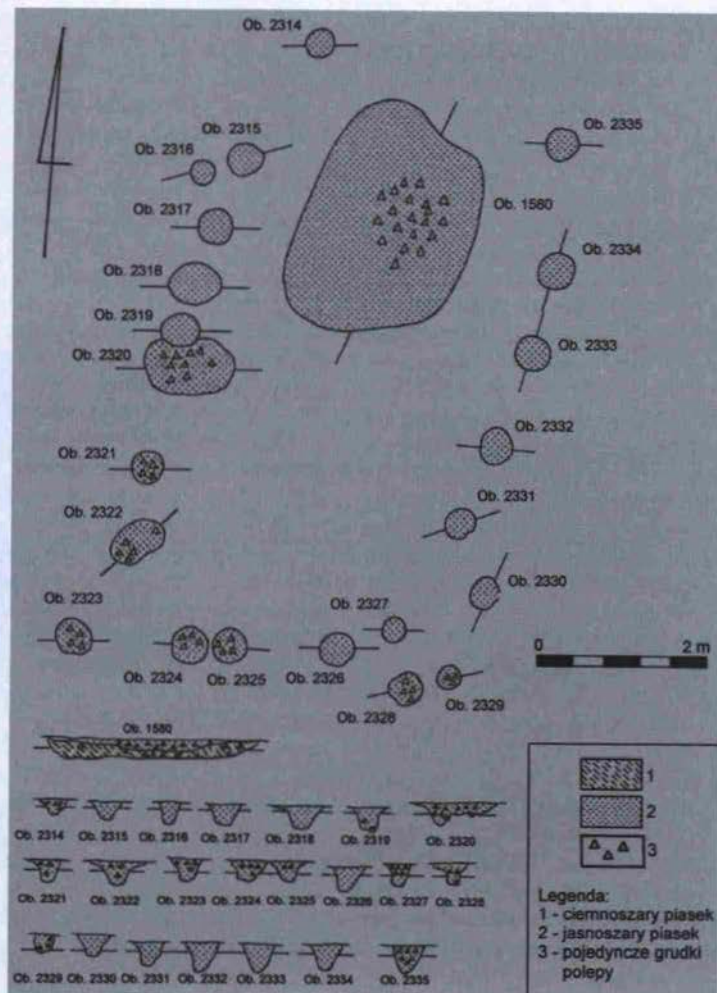
oraz w Konarzewie, stan.35 (Wielkopolska — badania na trasie przyszłej autostrady A2) badanym przez prof. dr hab. Tadeusza Makiewicza (2001, s. 89–90).

W istocie wyraźne ślady trwałego i ustabilizowanego użytkowania wykazuje jedynie osadnictwo, związane chronologicznie z okresem wpływów rzymskich, sięgające progu wczesnego średniowiecza. Stwierdzono istnienie 18 budynków naziemnych, którym towarzyszy 14 studzien, cembrowanych drewnem. Ponadto stwierdzono istnienie 136 palenisk oraz 176 śladów ognisk, a także 1301 jam produkcyjnych, zasobowych i odpadowych (ryc. 2–3).

Stosunkowo dużą grupę obiektów stanowią paleniska, tworzące niekiedy skupiska, z których na uwagę zasługują koncentracje na arach: B73–77, B 83–86, 89–90, G 74, 84. Skupisko palenisk położone na odcinku B, znajduje się w centrum badanej osady, lecz jest wyraźnie odizolowane od pozostałych obiektów zabudowy. Wskazuje to wyraźnie na funkcjonalne zróżnicowanie poszczególnych partii stanowiska. Na obrzeżach tego skupiska, od strony południowej odkryto 5 studni (ob. nr 550, 620, 664, 686, 924), które mogą być związane z gospodarczą lub produkcyjną częścią osady.

O istnieniu nie dających się określić budowli naziemnych, zapewne gospodarczych, świadczy odkrycie 560 dołków posłupowych oraz 150 bliżej nieokreślonych zagłębień w ziemi.

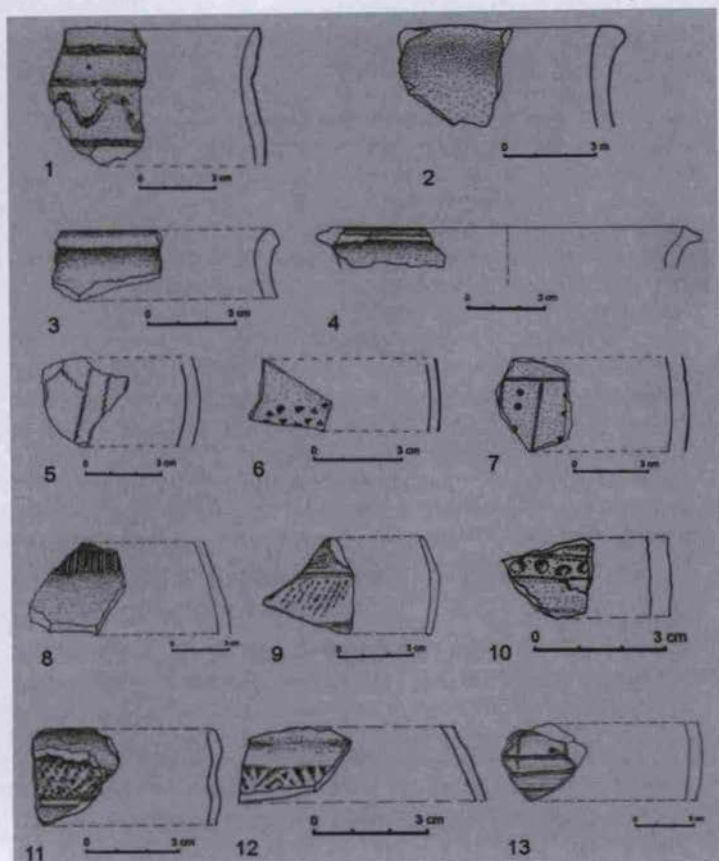
Śladami domostw były płytkie jamy o kształcie nieregularnego prostokąta, z mniejszymi jamami po słupach, dźwigających pierwotnie więźbę dachową. Wewnątrz domostw

Ryc. 3. Janków, stan. 45-49. Zespół obiektów kultury przeworskiej (budynek naziemny)

i w ich najbliższym otoczeniu znajdowano znaczne ilości przepalanej lub wysuszonej polepy glinianej, pochodzącej niewątpliwie z obmazywania ścian, wylepiania plecionkowej konstrukcji tychże, lub uszczelniania belek ściennych dla zabezpieczenia przed zimnem.

W obrębie osady w Jankowie wyróżniono obiekty zagłębione, z zachowanym, lecz nieregularnym układem słupów, obiekty zagłębione z bardzo wyraźną konstrukcją słupową oraz naziemne konstrukcje słupowe. Zdecydowaną większość stanowią obiekty o nieregularnym układzie słupów (nr 382, 379, 1274, 983, 896, 890, 849, 1665, 2151, 2312, 1580) z zagłębionymi, często nieregularnymi jamami. Wydzielono zaledwie kilka obiektów o uporządkowanym układzie słupów (ob. nr 502, 609, 235). Ich miąższość waha się od 30 do 50 cm. Najmniejszy z budynków ma powierzchnię 6,5 m² (ob. nr 1274) i składa się z jamy, w obrębie której odkryto trzy nieregularne dołki posłupowe. Największy budynek, mający powierzchnię 100,75 m², składa się z kompleksu dołów

Ryc. 4. Janków,
stan. 45–49. Ceramika
kultury przeworskiej

posłupowych i jamy, o dość regularnym układzie (ob. nr 1428, 1430, 1431, 1484, 1485, 1483, 1486–1490, 1426, 1433, 1387, 1386, 1384, 1381, 1451, 1452, 1450, 1449, 1448, 1385, 1370, 1374, 2351, 1379, 1380, 1423, 1424, 1426, 1427).

Zapewne na stanowisku było dużo więcej pozostałości po budowlach słupowych, lecz w przypadku dużej ilości dołków posłupowych istnieje poważne ryzyko zbyt dowolnej interpretacji ich funkcji oraz wzajemnego ich związku.

Na uwagę zasługuje także wapiennik — jedyny piec odkryty na stanowisku w Jankowie (ob. nr 41), który zlokalizowany jest w południowej części osady. Zachowała się tylko podziemna część tego obiektu, który był wylepiony gliną i wyłożony dużymi polnymi kamieniami.

Szczególne znaczenie dla określenia czasu istnienia osiedla miało odkrycie studzien o drewnianych cembrowinach. Miały one dwojaki charakter — stanowiły je bądź wydrążone pnie grubych drzew, bądź też cembrowiny z dranic w konstrukcji wieńcowej. Zachowały się one w dolnych swych partiach, na skutek płytkiego zalegania wód gruntowych i tym samym stałego nawilgocenia, konserwującego drewno cembrowin. Pobrano do analizy dendrochronologicznej 71 próbek drewna z 11 studzien i przekazano do zbadania do Pracowni Badań Dendrochronologicznych Instytutu Zabytkoznawstwa

i Konserwatorstwa Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Analizy wykonali dr hab. Tomasz Ważny i mgr Agnieszka Helman-Ważny.

W efekcie badania udało się wydatować 9 obiektów oraz 65 próbek drewna. Uzyskane tą drogą daty zawierają się w przedziale czasowym między początkiem III w. n.e. a latami dwudziestymi IV wieku n.e. Stwierdzono ponadto, iż u schyłku III wieku oraz w początkach IV wieku uzyskano największą biegłość technologiczną w obróbce drewna. Posługiwano się wówczas potężnymi, 300-letnimi dębami, o średnicy około 1 m, jak w przypadku obiektu nr 2199. Tutaj pień drzewa został pieczołowicie rozszczepiony na dranice o szerokości od 4 do 9 cm.

W przypadku studni oznaczonej jako obiekt 1435, udało się uzyskać precyzyjną datę ścięcia drzewa, którą określono na 252 r. n.e. Druga próbka z tego obiektu, nieco mniej precyzyjna, wyznacza datę około 257 r. n.e.

Ze studni określonej jako obiekt nr 1389 uzyskano datę ścięcia drzewa około, lub nieco po 309 roku n.e. (ryc. 2).

Studnia z numerem 1123, na której wydatowanie złożyło się 9 próbek, została zbudowana z drzewa ściętego między 228 a 238 rokiem.

Ze studni obiektu 2199 zanalizowano 14 próbek, które pochodziły wszystkie z jednego dębu, ściętego jesienią 292 r. n.e. lub zimą 292/293 roku. Z uwagi na to, że drewno z tak dużego drzewa musi być obrabiane na świeżo, studnia powstała zapewne w 293 roku.

Studnia obiekt 550 wykonana została z drzewa, ściętego w 267 roku, została więc zbudowana w tym samym, lub następnym roku.

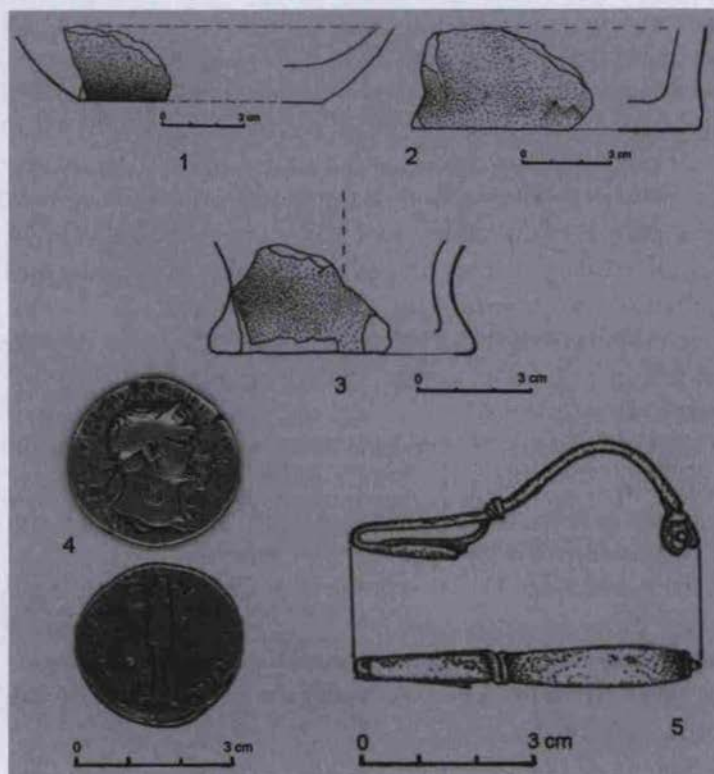
Studnia obiekt 664 dostarczyła 12 próbek, które pochodziły z czterech drzew, z których trzy osiągnęły wiek 110 lat, a czwarte około 180 lat. Drzewa zostały ścięte w latach 244–247.

Studnia obiekt 691 dostarczyła 11 próbek, pochodzących z trzech drzew. Drzewa 1 i 2 zostały prawdopodobnie ścięte w 241 roku, a trzecie wcześniej — w 226 lub 227 roku.

Ze studni obiektu 924 pochodziły dwie próbki, których wiek można określić w przybliżeniu na około lub po 215 roku.

Analizę dendrochronologiczną studni obiektu 964 dokonano na 13 próbkach. Za wyjątkiem jednej, wszystkie próbki pochodziły z jednego drzewa, które osiągnęło wiek 130–150 lat. Drzewo zostało ścięte w roku 233 lub zimą 233/234 r. Dranica, określona jako próbka nr. 112, pochodziła z drzewa około 100 lat młodsze i została wydatowana na około lub po 323 roku.

W części spagowej studni nr 964, znajdującej się na arze E27, znaleziono fragmenty naczyń drewnianych. Pierwsze z nich (inw. nr 96) to nieznacznie uszkodzone naczynie klepkowe z zachowanym dnem. Średnica tego naczynia wynosi 18 cm, zaś wysokość poszczególnych klepek waha się w granicach 9,1–18,5 cm. Pozostałe fragmenty (inw. nr 97) drewniane są najprawdopodobniej częściami innych naczyń. Niestety stan zachowania tych fragmentów uniemożliwia w tej chwili identyfikację ich funkcji. Wszystkie fragmenty naczyń drewnianych znajdują się obecnie w pracowni konserwacji drewna w Biskupinie.

Ryc. 5. Janków
stan. 45–49.
Ceramika (1–3)
i zabytki wydzielone
(4 — denar Trajana
103–111 r. n.e.;
5 — fibula typu
A161–A162)
kultury przeworskiej

Poza datowanymi cembrowinami studni na terenie osady znaleziono luźno dwie monety (denary) rzymskie. Jedna została wybita za rządów Trajana (103–111 r. n.e.) i została znaleziona na arze E 51 (ryc. 5: 4), a druga pochodzi z czasów Antonina Piusa (140–144 r. n.e.) i odkryto ją na arze B 90. Obie monety pochodzą z czasów wcześniejszych niż daty wskazywane przez analizy dendrochronologiczne. Najwcześniejsza data ścięcia drzewa na cembrowiną studni (obiekt 924) to rok 215 n.e., obie monety pochodzą zaś z początków i połowy II wieku.

Znaleziska monet pozwalają domniemywać, że chronologia cembrowin studzien nie wyznacza początków działalności osadniczej na badanym stanowisku w okresie rzymskim. Można zakładać — uwzględniając możliwy przedział czasowy od wybitcia monety do jej dotarcia w obszar środkowej Polski — że powstanie osiedla można datować na drugą połowę lub schyłek II wieku n.e. Apogeum działalności ludzkiej na osiedlu przypada zaś najwyraźniej na drugą połowę i schyłek III wieku.

Warto wspomnieć jeszcze o znaleziskach pięciu, niestety tylko fragmentarycznie zachowanych zapinek, które w większości udało się określić typologicznie. Większość z nich wykonana jest z brązu, jeden fragment zapinki jest żelazny i tylko fragment sprężynki wykonano ze srebra. Reprezentują one typy A161–162 (inw. 20), A158 (inw. 39) i najprawdopodobniej typ A69 (inw. 30) wg typologii Almgrena (ryc. 5: 5). Jeden z fragmentów możemy określić tylko jako część brązowej zapinki trąbkowatej (inw. 26).

Rozkład dokładniej datowanych znalezisk na planie rozległego wykopu skłania do wniosku, iż osiedle miało dość luźną strukturę zabudowy, a poszczególne domostwa były otoczone na znacznej przestrzeni paleniskami, jamami, szopami oraz nietrwałymi konstrukcjami gospodarczymi, po których widoczne są liczne, choć nikłe ślady.

Bibliografia

Dobrzańska H.

1990 *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie*, Kraków.

Machajewski H.

2003 *Metalowe okucie końca pasa z osady kultury przeworskiej w Poznaniu–Nowym Mieście*, [w:] *Antyk i barbarzyńcy*, Warszawa.

Makiewicz T.

2001 *Badania ratownicze Centrum Badań Archeologicznych w Poznaniu na trasach autostrad A-1 i A-2 w latach 1997–1999*, [w:] *Raport 96–99*, Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych, Seria B: Materiały archeologiczne, Warszawa, s. 82–99.

Richthofen v. B.

1926 *Neue Ergebnisse der Vorgeschichtsforschung in Oberschlesien*, „Altschlesien“, t. 1, s. 185–198.